

למהותו של וידוי

עדיאל דחוח דרור

בבואי לכתוב על עניין הוידוי ידעתי כי הנושא מאוד מסועף ונוגע בכל תחום מחיי האדם הפרטי והאומה בכללותה. ורבו כמו רבו שיטות ודרכים שונות בדברי רבותינו הראשונים והאחרונים אולם אמרתי כלך לך אצל הנשר הגדול רבינו הרמב"ם שנתן הגדרות מדויקות לכך ב"יד החזקה" בסוף ספר המדע ולא בכדי לפי שבסוף הידיעה תמיד אפשר לשוב בתשובה להתוודות ולהתעלות.

עניין הוידוי בתורה

במילה וידוי ישנם שתי משמעויות אחת מהם היא הודאה במעשה והשנייה לשון הפסקה כאילו נשמעת המילה די כאדם המקבל החלטה להפסיק עם מעשים לא רצויים.

בתורה מוזכר הוידוי בכמה מקומות והמקור העיקרי¹ "והתוודה אשר חטא עליה" ופירש הרמב"ן שם שהוידוי המוזכר זה בניין אב לכל החטאות. מקור נוסף נאמר בו²: "ומודה ועוזב ירוחם" ופירש המאירי שם: הערה תוריית בעניין התשובה להתוודות על חטאיו והודיע שאם אינו מתוודה עליהם לא יצליח בתשובתו. עכ"ל לעניינו. כמו כן הוידוי מוזכר בכמה מקומות בספר ויקרא בעיקר בהקשר להקרבת קורבנות³.

הוידוי והתשובה

בפעם הראשונה שמוזכר וידוי בנוגע לציבור שלם שחטא הוא בסוף ספר ויקרא פרק כו פסוק מ: "והתוודו את עוונם ואת עוון אבותם במעלם אשר מעלו ביי" וסמיך ליה: "או אז יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עוונם" המילים ירצו את ביאורם הפשוט הוא יתרצו על והכוונה מול הבורא בהכרה על החטא. ולפי המפרשים ישלימו ויפרעו (ראב"ע), נשלם העונש (רלב"ג) או יכפרו על העוון

1. ויקרא ה, ה.

2. משלי כח, יג.

3. וגם בזה יש דיון הלכתי ראה שו"ת "בניין אב" חלק ה' סימן טל' מה שהקשה שם.

בייסורים (רש"י). מכאן אנו מבינים מהו חשיבות הוויזוי במהלך התשובה שהאדם עושה על העוונות.
הזוהר⁴ לומד מהפסוק "והתוודו את חטאתם והשיבו" מעצם סמיכות המילים בפסוק עצמו כוח הוויזוי גדול כאשר נבאר בהמשך.
לדעת הרמב"ם⁵ הוויזוי הוא מצווה נפרדת ממצוות התשובה ולומדים זאת מהמילים שכשישוב מחטאו חייב להתוודות. **לדעת הרמב"ן** הוויזוי כלול בתוך מצוות התשובה ואינו נפרד ממנה ולומד זאת מהמילים: "כי המצווה הזו"⁶ שמדבר על מצוות התשובה.
במאמר שלפנינו נתבונן בשני אישים מהתנ"ך וננסה לראות לפי דעת הרמב"ם ולפי דעת הרמב"ן מהו מעמד הוויזוי.

קין - המתוודה הראשון?

בפעם הראשונה שאנו רואים דבר המזכיר ויזוי הוא בספר בראשית במעשה קין.

"ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה'. והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלבהן וישע ה' אל הבל ואל מנחתו. ואל קין ואל מנחתו לא שעה ויחר לקין מאוד ויפלו פניו... ויאמר קין אל הבל אחיו ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו... ויאמר ה' אל קין אי הבל אחיך ויאמר לא ידעתי השמר אחי אנוכי... ויאמר קין אל ה' גדול עווני מנשא.⁷

ועונשו של קין ידוע. בסיפור המובא כאן על קין והבל מתואר כאן מעשה נתעב ביותר של רצח בעקבות דחייה. קין הוא הראשון שהקריב ורצה להתקרב אולם נדחה ע"י הקב"ה מפני שקורבנו היה מהגרוע ואילו הבל אומנם הקריב אחריו אבל הביא מהמשובח והיפה (רש"י שם).

על המילים גדול עווני מנשא ידועה המחלוקת בין רש"י להרמב"ן איך לקרוא את הפסוק עצמו האם הוא בתימה: גדול עווני מנשא? (דעת רש"י) או שמא כהכרה במעשה: גדול עווני מנשא!! (דעת הרמב"ן) אם נתבונן בעונש הנגזר על

4. פרשת נשא דף קכא :

5. ריש הלכות תשובה.

6. דברים ל, יא.

7. בראשית ד פרק ג פסוקים ג – יג בקיצור.

קין: "נע ונד תהיה בארץ" ובסופו "וישב בארץ נוד" נראה שיש כאן שינוי ממה שנגזר עליו.

לדעת רש"י קין הוא כופר גמור שכן הוא אומר: אתה טוען עליונים ותחתונים ועוונתי אי אפשר לך לטעון? כאומר: "איני עשיתי דבר" **לדעת הרמב"ן** קין מכיר בחטאו ואמירה זו הינה כמו עשיית תשובה והמשך הפסוק יוכיח ולא רק זה מובא במדרש⁸ כיוון שיצא [מהדין מול הקב"ה] פגע בו אדם הראשון אמר לו: "מה נעשה בדיןך?" אמר לו: "עשיתי תשובה ונתפשרתי".

הבה נדקדק בלשון המדרש: עשיתי **תשובה** ולא כתוב עשיתי **וידוי**, ונתפשרתי ולא נמחל לי כל העוון משמע שרק חלק מהחטא התכפר ולא כולו. אם כן **לפי הרמב"ן** המילים גדול עוונתי מנשוא: מהווה עשיית תשובה באופן כללי, לפי זה נמצא שעונו של קין נמחל כמעט לחלוטין לפי שנאמר בו: "וישב בארץ נוד" והיכן הנע שנאמר לו? אלא אומרים חז"ל⁹ שגלות מכפרת חצי ותשובה מכפרת חצי ולכן לדעה זו עוון קין נמחל אבל נשאר רושם.

לפי הרמב"ם¹⁰ קין והבל מייצגים שתי גישות. קין מייצג את הגישה החומרית של קניינים חומרניים בדרך להגשמה עצמית. הבל לעומתו מייצג דברים שאינם נותנים לאדם להתקדם לעבר השלמות הרוחנית דברים סתמיים. הרצח שהתבצע מתקיים בשדה מקום פתוח מקום ללא סדר ציבורי כלשהו¹¹. היות והחטא של קין חברתי ולא אישי אין קין רואה בחטאו מעשה נפשע וגם אינו מצריך זאת לפי שראה את הבל מתעסק בעניינים שאינם תורמים ובכל זאת התקדם והוא לא ולכן אכלתו הקנאה (שגם נמצאת במילה קין) ורצח את הבל להראות שרק הקניין הגשמי נותן אפשרות להתקיים ולא כמו גישתו של הבל. ע"פ זה גם נבין את עונשו של קין: "נע ונד תהיה בארץ" ומסבירים שהעונש הוא בכפליים גם נע וגם נד. **נד** – **שקין** ינדוד ממקום למקום ולא ימצא מנוחה. **נע** – **שהאדמה** תנוע מתחתיו ותזכירהו על עונשו שאין לו מנוחה.

אולי אפשר להסביר לפי דעת הרמב"ם: **נע** על קין ששיג עוד קניינים אבל מאידך **נד** על האדמה מלשון חומריות שתזכיר לו שהוא צריך לאסוף עוד קניין

8. ויקרא רבה י, ה.

9. גמרא סנהדרין לו:

10. מורה נבוכים חלק פרק ל', הרחבות מהדורת מקבילי הערה 25.

11. ראה במדרש: בשדה – על עסקי שדה.

ולכן הוא לא ינוח עד שיאסוף מבוקשו ונמצא שהוא נטרד ללא סוף. ואולי עוד אפשר לומר שחטאו של קין נמחל בחציו ואפשר ללמוד זאת מהמילים: "וישב בארץ נוד" וישב – היינו שפסק מלנדוד ממקום למקום. בארץ נוד – שהאדמה עדיין זזה תחתיו להזכירו על חטאו **שלא התוודה עליו**¹².

דוד המלך – מקים עולה של תשובה

דוד המלך, איש האשכולות, האיש שהתחסד עם קונו ועליו נאמר שהוא הקים עולה של תשובה וזה עקב מעשה בת שבע.

מעשה דוד ובת שבע הינו ארוך מאוד בכתובים¹³ אולם נעלהו בקצרה: דוד עולה לגג בית המלך ורואה אישה טובת מראה רוחצת מברר על זהותה ומגלה ששמה אלישבע ונשואה לאוריה החיתי. דוד חושק בבת שבע ולוקח אותה אליו ואחר דין ודברים עם בעלה אוריה שולח אותו לחזית המלחמה שם אוריה נהרג. לדוד מגיע נתן הנביא שליח מאת ה' להוכיחו על מעשהו וכדי לרמוז לדוד על החטא מספר נתן הנביא לדוד את משל "כבשת הרש". דוד נסער מהמקרה המובא לפתחו ופוסק לטובת העני אולם כאן נכונה לו הפתעה נתן הנביא מוכיחו בצורה ישירה וברורה. דוד המלך אינו מחפש תירוצים או הצטדקויות למעשהו **מיד** לאחר קבלת התוכחה מהנביא אומר בצורה הכי ברורה ובאופן גלוי ביותר: **חטאתי לה'**.

על "חטא" זה של בת שבע נוסד מזמור נא בתהילים הפותח במילים: למנצח מזמור לדוד, בבוא אליו נתן הנביא כאשר בא אל בת שבע (פסוקים א-ב) ואם נעיין רק במילים המובאות במזמור עצמו נראה שדוד מתחנן לה' ומבקש שיתכפר לו העוון וזה רק מעיון שטחי בפסוקים, חז"ל מגלים לנו שדוד עשה תשובה מעולה על "העוון" של בת שבע אע"פ שהייתה בת שבע ראויה לו מששת ימי בראשית¹⁴ ואע"פ שהיה רק "ריח" ולא עוון ממש¹⁵.

12. ראה פירוש עיון יעקב על עין יעקב סנהדרין קא:

13. שמואל ב' מפרק יא עד פרק יב פס' כה.

14. ראה סנהדרין קז.

15. "היוצא למלחמת בית דוד כותב גט כריתות לאשתו" – שבת נו. טד

כמו כן ידוע שדוד המלך ידע נדודים אין ספור במרד בנו אבשלום ועליו אמר דוד את הפסוק¹⁶: "מזמור לדוד בבורחו מפני אבשלום בנו" שואלת הגמרא¹⁷: מזמור לדוד? קינה מבעי ליה? אלא מתרצת הגמרא שדוד שמח שקם עליו אחד מבניו דווקא והטעם מפני שיש מרחמי הבן על האב והמרד לא קרה ע"י עבד או נתין אחר.

לפי דעת הרמב"ם שמצריך ויידוי רואים שע"י הוידוי ניצל דוד ממוות בטוח שנאמר ממש בסמוך: "גם ה' העביר חטאתך לא תמות" (ראה פירוש הרד"ק שם) **ולפי דעת הרמב"ן** דוד התחיל את תהליך התשובה עם הוידוי וכיפר חצי עוון ועם הגלויות והנדודים עוד חצי עוון ונמחל לו על אותו החטא לחלוטין¹⁸. על דוד המלך אמרו חז"ל¹⁹: "נאום הגבר הוקם על" – שהקים עולה של תשובה. ועוד אמרו חז"ל²⁰: "אם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל יחיד שעשה תשובה" ואם כן דוד מחייב את היחידים בתשובתו. לאחר שראינו דוגמא משני עברי המתרס, עתה נתבונן במהות הוידוי עצמו.

מהות הוידוי

כפי שאמרנו בתחילה עניין הוידוי נתון במחלוקת האם הוא כלול במצוות התשובה או נפרד ממנה ועומד לצידה.

הרמב"ם בהלכות תשובה פרק ב' סעיף ב'²¹ כותב:

ומה היא התשובה הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמור בליבו שלא יעשה עוד שנאמר: "יעזוב רשע דרכו ואיש און מחשבותיו" וכן יתנחם על מה שעבר שנאמר: "כי אחרי שובי שובי נחמתיו" ויעיד עליו יודע תעלומות שלא ישוב לזה החטא לעולם שנאמר: "ולא נאמר עוד אלוהינו למעשה ידיו" וצריך להתוודות בשפתיו עניינים אלו שגמר בליבו.

הבה נתבונן בדברי הרמב"ם, מהם שלבי התשובה?

16. תהילים ג, א.

17. ברכות ז'.

18. ראה שבת ל'.

19. מועד קטן טז'.

20. עבודה זרה ד'.

21. מקור דברי הרמב"ם: רס"ג אמונות ודעות מאמר חמישי פרק ה': ראה כתבים חלק ב' עמ'

1. עזיבת החטא (יעזוב החוטא חטאו).
2. חרטה (יסירו ממחשבתו).
3. החלטה לא לחזור לחטוא (ויגמור בליבו שלא יעשהו עוד).

בתהליך התשובה המוזכר כאן אין זכר לווידוי כלל וכלל ואם נתבונן בדברים אלו נראה שתהליך התשובה לדעת הרמב"ם הינו עבודה פנימית ונפשית לא קלה כלל, שמתוך כך שכתב הרמב"ם להסיר את החטא מהמחשבה רק בחלק השני, משמע שהאדם עצמו **במחשבתו** מושרש בחטא וזה מה שגורם לו לחטוא. אם כן נראה לומר שכל שלושת השלבים המוזכרים הם רק הכנה לווידוי עצמו בו החוטא מתוודה על עוונותיו, אך הווידוי עצמו הינו נפרד מתהליך התשובה. עניין זה של העבודה הנפשית הפנימית לפני מעמד הווידוי יש בו מן החזרה לחטא האדם הראשון.

בספר בראשית פרק ג' מתואר הנחש הוא היצר הרע כישות נפרדת חיצונית לאדם שכן מתואר "דו שיח" בין האישה לבין הנחש כמבואר בפסוקים שם. הנחש הסית את האדם מבחוץ כדאי **לך** לאכול. לאחר החטא הרע נהפך לחלק פנימי של האדם **אני** רוצה לחטוא²².

אם כן, לאחר שהאדם עושה עבודה פנימית בתהליך התשובה כהכנה לפני הווידוי בהיות האדם מוכן מבחינה נפשית שניקה וטיהר את מהותו ועצמיותו מן החטא, מגיע מעמד הווידוי בו הוא מוציא מתוכו את הרצון לחטוא ע"י מילות הווידוי בו הוא פורט את חטאו ומתוודה ובכך יכול הוא להתמודד מול היצר שכן היצר חוזר להיות חיצוני לאדם דומיא דנחש וחווה²³.

ומכאן נבין את מה שכותב הזוהר פרשת נשא דף קכא עמ' ב' זו לשונו:

פתח ר' יהודה ואמר: כי יפתח איש בור או יכרה איש בור מה כתיב בתריה?
בעל הבור ישלם. ומה על דא כך מאן דגרים לאבאשא עלמא בחובוי עאכ"ו.
אלא תוהנא דאע"ג דאבאיש עלמא אמאי אית ליה תשובה? כמה דכתיב איש
או אשה כי עשו... והתוודו את חטאתם והשיב. אלא ודאי דא מהניא להו בגין
דעביד תשובה כביכול הוא דעביד ליה ממש דהא מה דפגים לעילא אתקין ליה

22. ראה מכתב מאליהו – לר' אליהו דסלר חלק ב' עמ' 137 – 139.

23. ראה סוטה ג. "אין אדם חוטא אלא אם כן נכנסת בו רוח שטות" – משמע שהייתה חיצונית לפני כן.

ובמה בתשובה. ותשובה אתקין כולא. אתקין לעילא אתקין לתתא אתקין לגרמיה אתקין לכל עלמא.

אפשר להבין בדברי הזוהר שהוידוי אומנם נזכר בתהליך התשובה אבל הוא נפרד ממנה משום שהוא גם מוזכר בפסוק בנפרד ולא רק אלא הוידוי עצמו מחזיר השפע והאור אל המקום שנחשך בגלל החטא (ע"פ פירוש הרמ"ק שם). עוד אפשר להבין מדברי הזוהר שהוידוי הוא התשובה המעולה בעצמה משום שהוא מתקן את הפגם שנעשה ואולי אפשר לדייק זאת מהמילה וידוי עצמה שע"י הוידוי **מוודא** שהשפע האלוהי חוזר למקומו הנכון ולא הולך לחיצונים.

ואז נבין את הנדבך הנוסף שכתב ספר החינוך²⁴:

משרשי המצווה לפי שבהודאת העוון בפה תתגלה מחשבת החוטא ודעתו שהוא מאמין באמת כי גלוי וידוע לפני האל ברוך הוא כל מעשהו ולא יעשה עין רואה כאינה רואה גם מתוך הזכרת החטא בפרט ובהתנחמו עליו יזהר ממנו יותר פעם אחרת לבל יהיה נכשל בו אחר שיאמר בפיו כזו וכזו עשיתי ונסכלתי במעשי יהיה נגדר שלא ישוב לעשות כן ומתוך כך ירצה לפני בוראו ברוך הוא והאל הטוב החפץ בטובת ברואיו הדריכם בדרך זו יזכו בה.

כלומר ספר החינוך נותן לנו פן אמוני שלית אתר פנוי מיניה ולא יעשה עין של מעלה כאילו אינה רואה שהרי חשיכה כאורה לפניו ולא רק זה אלא החינוך נותן לנו גם פן מוסרי למען ישים האדם גדר על מעשיו לבל ישל בקניינים הארציים (ראה דעת הרמב"ם לעיל) אלא תמיד ישתמש בעולם לצורך התעלות²⁵ זהו מהותו וכוחו של הוידוי המעלה את האדם לדרגה גבוהה יותר וזה ענין המאמר הידוע: "מודים דרבנן היינו שבחיהו".

24. מצווה שס"ד.

25. ראה פירושי האפודי, קרקרש, שם טוב על מורה הנבוכים ב, ל.

